

Elvek – Könyvek – Folyóiratok

E. R. Jaensch: Der Gegentypus psychologisch-anthropologische Grundlagen deutscher Kulturphilosophie ausgehend von dem was wir überwinden wollen.

Beihefte zur Zeitschrift für angewandte Psychologie und Charakterkunde Beiheft 75
Johann Ambrosius Barth Leipzig 1958 512 oldal.

Sajátságos gondolat lélektani könyv címében: »kiindulva abból, amit le akarunk győzni». Tehát programot akar adni és, mint kiderül, nemzeti kultúrpolitikai programot lélektani alappal.

A lélektani alap egy sokágú, -rétű, -vonatkozású, bonyodalmas szájakból szövött, kísérletekkel támogatott tipológia. E tipológia két ellentétes pólusban csúcsosodik ki, melyek egyike az integrált típus, másika a dezintegrált típus. Integrált a szerző szemléletében azt jelenti, hogy az egyén lelkiségében a funkciók egymással kölcsönös hatásviszonyban vannak, összekapcsolódnak, míg a dezintegrált lelkiségében a funkciók egymástól különállanak. Így például az integrált típus lelkiségében a magas, intellektuális rétegek az elemiekből szervesen nőnek ki, míg a dezintegráltnál a lelki strukturák szervesen felülre épülnek ki. Az az integrációs mag, melybe az integrált típusnál az összes lelki funkciók torkolnak, az akarat, a dezintegráltnál, ezzel szemben, nincs ilyen mag, hanem az elemi rétegek fölé egy racionális felépítmény emelkedik. A két ellenpólust a szerző S- és J-típusoknak nevezte el, az S-típus a dezintegrált és jelölése a szintézisből származik, melyet általában, — bár nem döntően — jellemzőnek talált rá, a J-típus az integrált típust jelzi (e jelölés eredetének magyarázatát nem találjuk). A két ellenpólusnak alfajai vannak és így keletkezik egy skála, melynek tagjai között átmenetek vannak: S₂, S₁, J₁, J₂, J₃.

Számtalan fejezetben és vonatkozásban rajzolja a szerző az S-típus jegyeit, sokszor a J-típus jegyeivel szembenállítva, ahogy e jegyek a kultúrákban érvényesülnek. Hatalmas apparátussal mutatja ki az S-típus magatartását a megismerés, képzettség, gondolkodás, tudomány, művészet, stb. terén, mindenütt kidomborítva, a nemzeti életre kárthozó, vészes hatását. Olvassuk például, hogy e típus megismerését jellemzi a liberálizmus, a képletes összefüggések összetévesztése a valóságos összefüggésekkel, a képletek összetévesztése a valósággal. E típusnak a tudományban való térfoglalása látszik például a nevelés letűnt elméleté-

ben, mely intellektuális, racionális volt. Magát Herbartot az S_2 -típus tiszta megtestesülésének tartja. Az S_2 -típus ugyanis az S-típusnak racionális felépítménnyel ellátott változata, melyet a tiszta, érzelemtől és akarattól független intelligencia jellemez.

Az S-típuskeletkezésének főokai között meglepetéssel láthatjuk a fajkeveredést és a tuberkulózist. Kiderül, hogy a tuberkulózis éppoly lelki-ségre vezet, mint a fajkeveredés. Minthogy a két ok hatása azonos, a tuberkulózis pedig nyilvánvalóan betegség, azt a következtetést vonja le, hogy a fajkeveredés természetellenes és éppen annyira nincs a természet szándékában, mint a betegség.

Következik végre a két ellentétes típus kísérleti lélektani megalapozása. Érthető, hogy Jaensch, aki hosszú évekig foglalkozott az eidetikus jelenségekkel, a lelki habitusok tipológiáját érzéklélektani és különösképen vizuális irányú kísérletekre akarja építeni. Optikai csalódásokban álló kísérletekkel vizsgálta a renehártya-értékek állandóságát, pl. egy síkban lévő függőleges szálaknak a síkból való kimozdítása esetében vizsgálta, hogy mikor tűnik fel úgy a vizsgálati személynek, mintha — a szálak visszamozdítása után — a sík helyreállott volna, vagy pl. az u. n. prizmaszemüveg esetében az eltorzított érzéklet korrigálásánál hogy történik az alkalmazkodás. Ilyenféle kísérletek teszik a vizsgálatok gerincét és egyszersmind a tipológia alapját. Ezekhez járulnak másféle kísérletek, pl. a kombináció, gyermeki rajzok, stb. vizsgálata, valamint mások vizsgálatának eredményei. Mindezek nyomán aztán kialakítja a típusok jegyeit. Így pl. kifejti, hogy az S-típusnál a térértékek labilisek, a csalódás szabálytalanabb, törvényszerűtlenebb, mint a J-típusnál. Ebből következően az S-típus lelkiisége labilis, hiányzik belőle a határozott vonalvezetés, ami a J-típusnál megvan, viszont az S_2 -típus sajátságos merevséget mutat, ami azonban más, mint a J-típus szilárdsága.

Az S-típus jellemzésének külön hosszú fejezeteket szentel. Ezekben úgy áll elénk e típus, mint »feloldó», tehát mint a szellemi, akarati, etikai, stb. strukturákat megbontó, szétziláló lelkiiség, mely aszociális, érzelmileg felszínes, férfiatlan, emberietlen, komolytalan, mely liberális a megismerésben és menekül a valóságtól, melynek énje labilis, szelleme — különösen az S_2 -típusnál — feldagadt, teoretikus, játszi és mozgékony, melynek egész beállítása szubjektivistikus és jellemvonásai nem fejlettek, lelkiisége az egészen elemi és az egészen magas rétegek egészségtelen együttíthatásából áll elő, a középrétegek elhanyagolásával. Egyszóval jellemző rá minden olyan vonás, mely emberi közösségben nem kívánatos. Ezzel szemben a J-típusok képviselik a kívánatos tulajdonságokat: az állandóságot, szilárdságot, közösséghez való kötöttséget, ideálok állítását, komolyságot, mélységet, az akaratban való lelki középpontot, stb. A típusoknak a német népnél való elosztódását illetően mutatónak még egy kis statisztikát is csinál, mely szerint tiszta S-típus 14%, tiszta J-típus 45%, J-típus S beütéssel 41%, tehát a J-típus van a németek között többségben.

A mai német törekvés a J_2 -vel kevert J_3 -típust akarja előtérbe helyezni, ezt felemelni, terjedését előmozdítani, a kultúraépítést ennek szel-

lemében végezni. A vezéregyéniségek típusául a racionális beütésű J₂-típust tartja megfelelőnek, melynek racionalizmusa azonban más, mint az S₂-típusoké. Ez a kívánatos racionalizmus csak az ösztönökből kifelé törekvő ideálok világosságra jutása és nem felülről lefelé való lelkiség-építés.

Jaensch óriási munkája valósággal meghökkentő képet tár elénk abban a tekintetben, hogy benne a kísérletek eredményeinek és vonatkozó adatoknak alapos, pontos, részletes és aprólékos tárgyalása tökéletes párhuzamban halad a könnyed konstrukciójú, képzeleti építményeket emelő nagyvonalú dialektikával.

A kísérletek részletes eredményeinek hosszadalmas tárgyalása ellenére sem találjuk világosan és teljesen kifejtve azokat a lelkiség-komplexusokat, melyek a típusok meghatározásának és így az egész tipológiának alapul szolgálnak. A típust — szerző szerint — nem egyes vonások határozzák meg, hanem a vonások kombinációja. Ezt elfogadhatjuk, azonban, mint láttuk, a vonások, vagyis jellegek nem egyértelműek a tolmácsolásában. Más pl. a racionalitás az egyik és más a másik típusnál. De ilyen relatív vonások különböző alakjait nem találjuk kifejtve az egyes típusoknál.

Művészi lendületet találunk abban, is ahogy az érzékszociológiai kísérleti eredményekből az egész lelkiségre nézve nagy horderejű következtetéseket von. Az általa vázolt pszichikai »alapformák» nem épülnek másra, mint az optikai kísérletek eredményeire, a többi — a típusokkal kapcsolatos — fejtegetés inkább az ilyen alapon nyert elmélet támogatása, más források segítségével való igazolása és könnyed, mondhatni briliáns feldagasztása. A szellemes, ragyogó fejtegetések helyenkint képtelen eredményekre vezetnek. Például azt mondja, hogy ha sikerül az S-típust kiküszöbölni, a kultúra olyan egységes lesz, hogy a színpadi darabokban is más szerepek lesznek és így nem lesz annyi hisztériás színész-típus, mert a színésznek nem kell majd minden este más szerepben átváltoznia, vagyis a színész is lehet majd J-típus. Vagy megállapítja, hogy a meleg színek iránti érzék a külső világ iránti szeretetre utal és azért választotta ösztönösen a nemzeti szociálista mozgalom a barna színt jelvény-színnek. Mindazonáltal, egy-egy fejezetnél bámulhatjuk mondanivalóinak igazságát, a valóság remek ábrázolását, éles lélektani tekintetének felfedezéseit. Mesteri fejezet például a lélek vajódiságáról és ál-voltáról szóló; kétségtelenül el kell ismerni, hogy létezik az a nem valódi-lelkiség, mely a képzeletvilágából vetít ki értékeket hordozó látszatképeket, mely értékek azonban nem a lélek mélyén gyökereznek. A leírás teljesen felfedi e lelkiség egész mivoltát: nem bensejéből kifelé irányulva él, hanem szerepet játszik; ezért uralkodó vonása a racionalitás is — mert elszakadt a szemlélettől, az érzéstől, ösztöntől és akarattól s ezek többé nem termékenyítik meg a megismerését és gondolkozását.

Mi hát az, ami ezt az éles tekintetet mégis elhomályosítja? Ha nem vennénk észre a könyv elejétől fogva, ha maga a szerző nem utalna számtalanszor tudományos szemléletének más területek felől való bealíltottságára, akkor is rájönnénk azokból a kifejezésekből, melyek nem-

zete politikai törekvéseinek szótárára emlékeztetnek, a vádló vagy elismerő értelemben használt kifejezésekből: »heroikus intelligencia», »megismerés lovagiassága», »racionális előtti», »öszöntőnösen biztos», »valóságtól távoli», »ifjú jelleg», »szervetlen racionalizmus», »gondolkodás liberalizmusa», »életérték», »integrációs-mag», »fajkeveredés» stb.

Mivel politikai programot mégis nehéz teljesen lélektannal igazolni, a nagyszabású elméletben homályos pontok mutatkoznak. Néha úgy látszik, hogy a lelkeség-típust meghatározza a vér, amikor is északi és déli fajokról van szó, máskor a környezet, amikor a nagyvárosban élő embert S-típusnak mondja, de ugyanakkor kiderül, hogy nem is a faj a döntő, hanem a fajoknak csak a keveredése. Ilyen ellenmondások pontok azután szintézisekben oldódnak fel, amilyen például az a tétel, hogy egy könnyű S-beütés bizonyos J-formák esetében mégis jótékony, vagy hogy bár a J-formákat az öröklés határozza meg, az S-formákat pedig inkább a környezet, az S-típus lehet átmeneti forma is; az S-típus a kategóriákat széttördelel, de ugyanez a jelenség J-típusra utal, ha e szétesésből új szintézis származik; a típusok gyökerei a legmélyebb lelkeségben vannak, melyek adottak, viszont a tüdőbetegség kifejleszti az S-lelkeséget; a német fajok közti keveredés nem vezet teljes feloldódásra, csak a strukturák fellazítására, ami az ifjúság lelkeségének típusát okozza. A legérdekesebbek a fejtegetések akkor, mikor olyan eredményekről, melyek a beállítottsággal szoros kapcsolatban vannak, meglepetéssel állapítja meg, hogy összevágának nemzetének mai politikai programjával.

A könyv elolvasása után mindazonáltal mégis az az érzésünk; hogy Jaensch a »pszichológiai antropológiával» két valóban meglévő, ellentétes típust ragadott meg, a mozgékony, dinamikus és a mozdulatlan, stabil típust. E tipológiát beállítja a politika medrébe és természetes, hogy magasra a stabil típust értékeli, mely politikai rendszerek számára kívánatosabb, mint a dinamikus típus. A szerző magára vessen, ha lélektani munkájának bírálatakor végül is politikai szempontoknál kötünk ki.

Baranyi Erzsébet.

Várkonyi Hildebrand: A gyermekkor lélektana. I. (Az első hat év.) Szeged, 1938. 244. l. —

Altalánosságban mozgó kijelentések nehezen tudják elkerülni a dogmatizmus látszatát. Azonban azt hisszük, a lélektan művelőinek legnagyobb része fenntartás nélkül csatlakozhatnék ahhoz a kijelentéshez, hogy a világháború után megindult intenzív lélektani kutatás előterébe éppen az egészen fiatal gyermekek lelkivilágának vizsgálata került. A *pszichoanalitikus* irány azt állította, hogy az ember jellemének fejlődésében az első 5—6 év fontosabb, mint a többiek együttvéve. Freud kijelentése, hogy »a kis emberi lény gyakran már 4., vagy 5. évében befejezett produktum», (Freud: *Einführung in die Psychoanalyse*. 1921. 2289. old.) nem hangzott el hiába és most követői, de ellenfelei is egyenlő buzgalommal kutatják a nem-iskolaköteles gyermek lelkiületét. A *behaviourizmus* azt hirdette, hogy a gyermeknek alig vannak veleszületett hajlamai s így — kellő

eljárásmódok alkalmazása által — tetszés szerint »kondicionálható», befolyásolható a jó, vagy a rossz irányban. (*Watson: Psychology from the Standpoint of a Behaviourist. 1929.*) Ez a nézet is sok vitának, sok-sok megfigyelésnek vált elindítójává. És talán mindezeknél fontosabb volt Arnold Gesell fellépése, aki kísérleti módszert dolgozott ki az egyéves, sőt a hathónapos gyermek intelligencia hányadosának megállapítására, (lásd *A. Gesell: The Mental Growth of the Pre-School Child*, London, Macmillan, 1925. és *Infancy & Normal Growth*, London, Macmillan, 1928.) és így minden kisdedpszichológus munkáját hatalmasan megkönnyítette. Ezeknek és talán más körülményeknek szerencsés összetalálkozása folytán a munka most nagy lendülettel folyik mindenfelé, így nálunk Magyarországon is és nagy eredményeket sorol fel, egyebek között éppen a címben említett »Gyermeklélektant» is.

Szerző, — amint azt maga mondja a hatalmas, 244 oldal terjedelmű munka előszavában, — kettős feladat előtt állott: egyrészt vezérfonalat kellett adnia a gyermeklélektan tanulmányozóinak kezébe, másrészt előadási anyaggal kellett szolgálnia a lélektan tanárai számára: össze kellett egyeztetni a gyermeklélektan mai állásának, a mindenfelé szétfolyó irányoknak és véleményeknek ismertetésével az egyetlen elv alapján álló, tervszerű rendszerezést. Ez a feladat csakugyan súlyos volt! De a sok adat és idézet, melyek külön-külön talán úgy hatnak, mint túlközélről nézett festmény színfoltjai, együttesen kialakítják a kisgyermek impozáns méretű szellemi képét: a könyv lapjairól a legkisebb ember sírós-mosolygós arcocskája tekint felénk.

A középponti gondolat, mely körül az egész mű kikristályosodik, a fejlődés gondolata (Lásd 5. o.): a kisgyermek lelki élete gyors iramban fejlődik a születéstől a hatodik-hetedik életévig és ezt a folyamatot csak a lényegének megfelelő, genetikus tárgyalási móddal lehet érzékelteni. Ennek az előkészítését szolgálja a három bevezető fejezet. Az első megismertet a gyermeklélektan feladatával és a legfontosabb szakfogalmakkal, (fejlődési norma, szekvenciák, stádiumok, fázisok, és regressziók. 11.) Felsorolja a különböző kutatók fejlesztéseit és az egymástól nem nagyon eltérő rendszereket egybevetve megállapítja a könyvben kiemelt fejlődési szakaszokat: 1. a csecsemőkort (0—1. életév), 2. az első gyermekkort (2—6. vagy 7. életév), 3. a második gyermekkort (a 6—7. évtől a pubertásig, a 13—14. életévig.) (17.). A második fejezet a gyermeklélektannak segédtudományait sorolja fel, illetőleg azokat a lélektani diszciplinákat, amelyeknek megállapításai átnyúlnak a jelen munka területére. Ilyenek a behaviourista lélektan, az állatok, a primitív és abnormis emberek lélektana, valamint a pszichoanalízisnek adleri irányzata. (22.) Kiderül, hogy váratlanul nagy a függés az említett tudományágak között és így a módszer sem lehet más, mint általában a lélektan tudományában használatos eljárási mód; a gyermeklélektan sem juthat túl a megfigyelésen, a kikérdezésen (Piaget!), kísérleten és teszteken. A harmadik fejezet annak a felismerésnek gyümölcse, hogy test és lélek elválaszthatatlanul egybeforrnak és így az egyik ismerete nélkül a másik is homályban marad: a gyermek testi fejlődésével ismertet meg, elsősorban Ranschburg idézett

tanulmánya alapján. Itt világosság derül az egész test növekedésére és gyarapodására; a testrészek relatív nagyságára a fejlődés folyamán és végül az idegrendszer kialakulására. (35.) Csak ezekután térünk át a valódi területre, a lélekalakulás genetikus feldolgozására.

Hatalmas fejezet, több, mint 50 oldal terjedelmű, foglalkozik az első életévvel, melynek egyedülálló jelentőségére Charlotte Bühler mutatott rá először. Szerző különböző oldalairól szemléli meg a gyermeki lelket és az egy-egy tulajdonság, vagy tulajdonságcsoportban beálló változások hosszmetését mutatja be. A reakciók és mozgások fejlődése, a születést kísérő choque sírás-reakciójától egészen az első életév betöltésének idejére eső járásig (51) érdekesen mutatja a kisgyermek nem tudatos, de állandó küzdelmét a külvilág megismerésére. A tapintás és a tárgyak megfogása a tárgyakkal és saját testével való manipuláció és mindenfajta »kísérletezés» már a születés után megfigyelhető (56) és idővel mindez állandósul. Ennek a kísérletezésnek eredménye a percepció differenciálódása, (amikor hangingerre, látásingerre, stb. más és más módon reagál a kisded, 43.) s az érzékek mezejének kiszélesedése meg elmélyülése. Mindezzel párhuzamosan kialakulnak a szokások is (63); a gyermek egyes in-gerekre először sokféleképpen, pl. egész testének mozgásával válaszol, azután a fölösleges mozgásokat lassan kiküszöbölve, megszokja a cél-szerű viselkedésfeleletet, pl. a kézzel való megragadást. (Lásd Curti kísérletének leírását 68.) Mindez már *par excellence* értelmi tevékenység. A szerző tétele erre vonatkozólag az, hogy »a gyermeki lelki fejlődés a globálisból, együttesből halad, a differenciálódás útján előre...» A gyermek intelligenciája nem az első vagy a második életév végén jelenik meg a gyermek életében, hanem megvan már... a születéstől fogva... Egyik leg-főbb tevékenysége az új helyzetekhez való alkalmazkodás, bizonyos célok előlése új eszközök segítségével», (77), amint az pl. a híres »próbálgatás és tévedés» (trial and error) módszerben is megnyilvánul. Általában az egész fejezet a kisded szeretetteljes megvédelmezése azok ellen a népszerű tév-hitek ellen, amelyek minden értelmet, érzést el akarnak vitatni tőle és pusztá »ösztlénnyé», síró kis állatkává akarják lefokozni.

A második-hatodik életévek lélektani jellegzetességeinek leírása mint-egy az egész munka gerince. Gazdag tartalmáról már az alfejezetek cí-meinek pusztá felsorolása is tájékoztat. Ezek: 1. Mozgásosság, 2. Az em-lékezet kifejlődése, 3. A képzelet kifejlődése, 4. Mese és játék, 5. A gyer-mek rajzai, 6. Az érdeklődés kifejlődése, 7. A gyermeknyelv, 8. Az in-telligencia fejlődése, 9. A gyermek vallási élete, 10. Az »én» kialaku-lása, 11. A személyiség fejlődése. A legérdekesebb részletek egyike az, mely a mesében és játékban megmutatkozó lelki elemeket gyűjti össze tarka csokorba. Új értelmet kap itt saját gyermekeink viselkedésének (vagy ismerős kisgyermeknek) sok-sok részlete, amit eddig egy-egy türelmetlen kézmozdulattal *ad acta* tettünk. Ki ne ismerné például azt a jelenséget, hogy a gyermek kiigazítja a mesélő bácsit, ha az nem egészen úgy mondja el a történetet, mint az anyukája? És vajjon miért? Mert a gyermek meshallgatása nem pusztá passzivitás, van benne aktív elem is: nem csak hallgatja, de *élt, cselekszi* is a mesét, sőt örömet találja a

»cselekvésben» (funkciós öröm 124.) és nem engedi, hogy új dolgok lépjenek az ő cselekvése helyébe. Ragaszkodik az ismerős változathoz. Vagy például miért van az, hogy a kisgyermek egyforma szenvedéllyel játssza meg nem csak az embereket, de az állatokat, sőt még az élettelen dolgokat, gőzhajót, vasutat is? A gyermeknek 3 éves korától fogva határozott »élettervei» vannak, »kis személyiségnek» érzi magát, de viszont azt a személyiséget igyekszik eltitkolni környezeté előtt, mellyel szemben kisebbségtudatú érzetei vannak. (Természetesen az önérvényesítési tendencia és a játékokban fokozott mértékben található funkció-öröm is hozzájárulnak az előbbi »vezérmotívumhoz.» 131.). Az egyes életszakaszokban fellépő tipikus játékok ismertetése egészíti ki ezt a részletet.

Mélyen szánt az intelligencia fejlődését feldolgozó fejezet is. Az első életévben a gyermek a külvilágot akarattal és cselekvéssel ragadta meg, a második életévvel azonban megkezdődik a világnak az értelem segítségével való megragadása is. A gyermek folytonosan kérdez: kérdezi először a tárgyak helyét, majd okát, célját és így tovább. Három éves korában már megérti a dolgok lényegét (»lényegemegragadás») és meg is tudja határozni azokat, főleg a használathoz való hozzámérés által. (155.) Az *analízis* és *szintézis* képességeit illetően a szerző összeegyezteti a két uralkodó irányzatot, a szinkretizmust és az u. n. »pointilizmust»: a gyermek felfogásában úgy a globális, de részleteiben elmosódó megismerés, mint az egyes tulajdonságok mozaikszerű megismerése megtalálható s kettő nem zárja ki egymást. A két értelmi művelet egy vonal két ellentétes végpontjának fogható fel, amelyek között számos átmeneti típust találunk, az egyedi gyermekek képességeit. A *viszonyfelismerés* és *viszonytalálás* tevékenységei (Spearman szerint az intelligencia lényege) szintén a harmadik évben bontakoznak ki először, ekkor differenciálódik a gyermek lelkében az időbeli egymásután hibás oksága, (*post hoc, ergo, propter hoc*) és a kauzális okság. Most kezdi először a jelenségek magyarázatát keresni és nem jut el ugyan a természettudományos okságig (ennek szintvonalára csak 12 éves korára fogja feldolgozni magát), de mindenféle kapcsolatot talál, melyek leginkább a primitívek okoskodásaira emlékeztetnek. Találkozunk teleológikus magyarázattal, (»A folyók vize azért folyik, hogy a tengerbe érjen»), animista oksággal, (»A felhős a csillag megy az égen, mert mind a kettő él»), de a jelenségek dinamikus, mágiikus, vagy morális értelmezése sem ritka. A *fogalomalkotás* és *absztrakció* jelenléte szintén kimutatható a gyermeki intellektus működésében. »Elvonja a hároméves gyermek a ritmust a katonák kivonulásának látványából, a kört és tojásdad ajakot a tárgyakból» (163.) Ugy-hogy a kialakult intellektus elemei *in nuce* megtalálhatók már a 3—6 éves intellektusban is.

A kisgyermekkorai vallásosság kibontakozásának két szemlélete van: szemlélhetjük, mint a szülőktől, stb. előadott »kész» vallásossággal való viszonybalépést és mint a természeti jelenségek hatása alatt alakuló »természetes» vallási magatartást. Az ilyen vallásosság gyökere egyesek (Busemann) szerint a szülőktől való függésnek és általában a másokra való ráutaltságnak a talajába mélyed, vagyis érzelmekből táplálkozik. Ezzel

szemben a másik felfogás (Bühler) a gyermeki vallásosság értelmi természetét hirdeti: a gyermeket »kérdő szenvedély» csakhamar elvezeti a mindenek alkotójának, a jó Istennek fogalmához, (169.), amint azt már Rousseau és utána nagyon sokan mások észrevették. De a vallásos élménynek »egyik legbővebb forrása» még nem fakad fel a kisgyermek lelkében. Őt még nem tölti el alázatos csodálkozással a világ létezésének ténye, ő még nem törekszik feleletet adni az örök két kérdésre: honnan? és hová? Innen van, hogy a gyermeki vallásosság problémamentesebb, simább, megnugtatóbb, mint a felnőtteké.

A IV. és V. fejezetek a lelki fejlődés hosszú filmjét pergetik le előttünk, a következő két részben viszont megáll a film és egy-egy filmkockát veszünk mikroszkópos vizsgálat alá: a hosszmetaszetek után keresztmetaszetben szemléljük a gyermeki lelket, 3 éves és 6 éves korában... A hároméves gyermek »élettartama az, hogy az elvontan gondolkodó szellemnek minden erejével megragadja a megismerhetőt». (197.). Érzékszervei már tökéletesen működnek, emlékezete is jó, úgyhogy világképe messze túlterjed a szemlélet láthatárán, be a múltba. Egyszóval, bizonyos fokig egyéniség, mely önállításra törve, dacosan szembeszáll a felnőttek korlátozó akaratával. Ezért nevezzük ezt a korszakot a gyermek »első dackorszakának». Ennek a dacos időnek hosszás és finom értelmezését és szimptomatikus leírását olvashatjuk a 3 éves gyermek lélekleírásában. (209—220. o.

A hatéves gyermekre vonatkozó ismereteink legnagyobb részét már standardizált teszteknek köszönhetjük. Ezek derítenek világosságot a gyermeki emlékezet gépies voltára, a képzelet fogyatékosságaira, a fogalomalkotási nehézségekre. Fontos új képességként jelentkezik a »csoportban való művelődés» képessége, (230), ami két mozzanatot foglal magában: az iskola útján való tanulás képességét és a kollektív formák között való életképességét. Amikor ez a képesség kifejlődik a gyermekben, kilép a szülői ház küszöbén és ezzel együtt az ismertetett munkának keretei közül is. A szerző ennek a képességnek ismertetésével zárja a tulajdonképeni tárgyalást és terjedelmes könyvészeti fejezet után még név- és tárgymutatóval is emeli a könyv kezelhetőségét és hasznosságát.

Dr. Berg Pál.

Kondor Imre: Az európai filozófia problémáinak története. Debrecen, 1938. Dr. Bertók Lajos kiadása. 227 oldal.

Kondor Imre könyve a zárószavakat író Tankó Béla megállapítása szerint is az egyetemes emberi problémákat kíséri végig.

Egy filozófiatörténet akkor éri el voltaképeni célját, ha az ismeretközlésen túl felébreszti bennünk azt is, ami nélkül filozófia és filozófálás nincs, a görögök »thaumasis»-át, a valóság előtti tiszta elcsodálkozást. Ehhez azonban két feltétel szükséges. Az egyik az, hogy a filozófiatörténet által egyetemeseknek felmutatott emberi problémákat a magunk valóságos problémájának ismerjük fel, a másik pedig, ami nélkül az előbbi nem lehetséges, a filozófiatörténész valóban a legeggyetemesebb emberi

probléma, a valóság kérdése és e kérdés sorsa elé állítson bennünket.

A problémátörténeti módszerrel dolgozó filozófusnak ezeken túl még egy követelménnyel kell számolnia. Neki azt is dokumentálnia kell, a valóság problémája elé állított ember előtt, hogy a valóság nemcsak mai és mindenkori problémája az embernek, hanem maga is problématermészetű és éppen ez a problématermészetűsége az, ami a filozófia történéseinek gyökere, ami miatt folyton gondja volt és gondja marad annak az embernek, akinek ahogy Kondor mondja: »az életét kell rátenni» erre a titoktermészeti valóságra.

Kondornak »problémafelől megszerkesztett» filozófiatörténete azért jó könyv, mert nemcsak azt mutatja meg egészen letisztult formában, hogy az európai gondolkodás szakaszaiban bármennyire differenciált módon is, de ugyanaz a valóság a probléma, ami már Thaleséket érdekelte. Ha csak ennyit sikerült volna elérnie, akkor is jó filozófiatörténetet írt volna. Ami azonban munkájának ezen felül való értéke, és ami miatt előkelő helyet kell elfoglalnia, a magyar szakirodalomban, az az, hogy a fenti három követelménynek eleget téve különösen azt hangsúlyozza szinte szuggesztív erővel, hogy a valóságnak ez a problematikus volta valóság, hogy valóban ilyen a valóság és éppen mert ilyen, azért nem lehet róla másképpen beszélni, mint ahogy ezt ő teszi. Ha ennek a meggyőződésnek az ereje nem sütné ki a könyvből, akkor módszere, melyet pedig olyan szépen igazol bevezetésében, nem lenne egyéb, mint pusztán eszköz, könyve pedig jó mester keze alatt nőtt, jó tanultságú és főleg jószemű ember tudós alkotása. Így azonban filozófia. Nem annyira olvassuk, mint inkább belekapcsolódunk segítségével a szellem életének sodrába, (mert a szellem a valóság), abba az áramlásba, amelyet lüktetőnek, ejevennek, igazinak tud éreztetni Kondor könyve.

És bizonyára ez az oka annak, hogy Kondor Imre nemcsak jó könyvet írt, hanem munkája szép is. Ritmusa van, mint annak, amelyhez olyan kedvvel tapad: a valóságnak. Ebben a ritmusban halványra finomodnak azok az adatok, amelyek nehézkessé, bántó zöreijüvé tehetnek egy filozófiatörténetet. Terminus technikusok, fogalmak, számok, nevek csak úgy tűnnek fel előttünk, mint az átlátszó folyóvíz medrében fekvő, vagy csendesen sodródó kavicsok. Látjuk őket, tudunk róluk, de egész valónkkal mégis csak magát a folyót érzékeljük. A tiszta valóságot. Nem azért, hogy merítsünk belőle, mégkevésbé azért, hogy magunk is elmerülhessünk benne, hanem azért, hogy csodálhassuk és ezzel engedjük, hogy rajtunk is keresztülfolyjon, bennünk is történjék tovább.

Mert ez a feladata ennek a könyvnek. Csak egyik oldalról vallomás, Felmutatása annak, hogy milyennek látta meg a valóságot az együttes elmélyedés azon óráiban, amelyekről olyan szeretettel emlékezik meg Tankó Béla. A másik oldalról azonban felszólítás is mások felé: ti is így ismerjétek! Ha nem ez volna, hiányoznék belőle az a tartózkodóan finom pátoz, ami könyvét annyira közel hozza hozzánk és annyira megkülönbözteti sok más filozófiatörténettől.

Újszászy Kálmán.

Böhm Károly természetfilozófiája. *Bölcsészeti doktori értekezés. Irta: Ignác Imre. Budapest, 1934. 114. o. —*

Böhm Károly természetfilozófiai alapgondolatai,
Bölcsészeti doktori értekezés. Irta: Inotai Imre. Bp. 1936. 69. o.

A címek után itélve az ember azt várja, hogy ez értekezések írói egyszerre két oldalról mutatják be Böhm Károly természetfilozófiáját, azaz Böhm nagy műve két első kötetének alapvető gondolatait. Böhm ugyanis maga sem tiltakozott ellene, ha a természetfilozófiába sorolják a II. kötet mellett a Dialektikát is, »mert hiszen az ott vizsgálja világkategóriák éppen a világ gerincfogalmai, tehát a valóságnak alkotó momentumai». (Axiol. VI. o.)

Ha azonban az ember a két disszertációt olvassa, látja, hogy a kettő tulajdonképpen egy. A második ugyanis nem egyéb, mint az első rövidített kiadása: az első disszertáció első felének megpótlása az elején egy rövidke kis paragrafussal a megismerésről és a végén egy másik kis rövid paragrafussal »Böhm Károly és a magyar természetfilozófia» címen. Különben a többi paragrafusok néhány mondat elhagyásával mindkettőben szószerint megegyeznek. Az ember így szinte tanácstalanul áll a két disszertáció célja tekintetében s nem tud másra gondolni, minthogy Ignác Imre és Inotai Imre azonos személy s talán az első disszertáció sikertelensége készítette a szerzőt művének felére rövidített, bár egyáltalán nem javított kiadására.

Mindkét dolgozat ugyanis — hiszen a második tartalma legalább 90 százaléka azonos az elsővel, — abban az eredendő hibában szenved, hogy nem lát tisztán Böhm filozófiájának s általában minden igazi ismeretelméletre épített filozófiának problematikája tekintetében. Böhm és szellemrokonai világért sem a világ tőlünk független létét vitatják, illetőleg nem az alanytól függő létét állítják a szollipszizmus egyoldalúságával, hanem egyszerűen számolnak a való ténnyel: számomra a világ az, aminek megismerem, azaz a világ, *mint megismert és tapasztalt valóság*, az én világom. És az ismeretelméletre épített filozófia függetlenül a világ benső összefüggéseitől, tényeinek és törvényszerűségeinek vizsgálatától — ez a természettudományok dolga, — kutatja a szálakat, melyekkel az emberi értelem az érzékileg adottat tapasztalattá csomózza. Az ismeretelmélet tehát egyfelől nem avatkozik a természettudományok dolgába, másfelől azonban ismeretlen és értelmetlen számára a régi metafizikai kérdés a világ keletkezése, ősanynaga, célja, sorsa felől, bár ez is lehet manapság is külön töprengés és elmélkedés tárgya.

Szerző, bár egyszer-egyszer világosan hangoztatja, a tiszta böhmi álláspontot, hogy »ő, t. i. Böhm, csupán az ember maga alkotta világának törvényeit akarja kutatni» (Második mű 30—31. o. Könnyebbség kedvéért ezután erre a műre fogok hivatkozni) és helyesen látja, hogy Böhm »nem kutatja azt, hogy megegyező e a külvilág az ismerettel, vagy egyáltalán van-e külvilág» (10. o.), műve folyamán mégis állandóan szem elől té-

veszti ezt az igazságot s Böhm művének hol jó, hol rossz kivonatoló ismeretetésénél folyton heterogén, hol természettudományi, hol metafizikai elemeket kever ismeretésebe, minek folytán, azaz a szempontok összezavarása miatt egyes fejezetei értelmetlen keverékké válnak. Legjobban látszik ez »Az erő» c. fejezetén.

Igy az egységes konstrukció hiánya érzik meg legjobban a munkán. Ha a szerző maga sem tudta meglátni tisztán Böhm nagy művének egységes elgondolását, nem csoda, ha nem tud abból másokkal sem megláttatni semmit. Szerző hivatkozik ugyan Apáthy István Böhm felett gyakorolt kritikájára s annak egyik lesújtó kitételét munkája elején közli is, de nem használja a későbbiek folyamán kellőleg s megfélekedzik róla, hogy Apáthy tisztán látta, amit szerző nem lát: Böhm munkájában a vezető gondolatmenet helyességét, melyet egyáltalán nem ront le és nem is zavar a természettudományok terén egyik-másik ponton szerzett helytelen értesülése. Apáthy jól látta, hogy Böhmnek *egyes* meglátásai ugyan a természettudomány világánál nem állhatnak meg, de »Böhmnek dialektikai levezetését a mellette fölhozott fejlődéstani adatok épp oly kevésbé érintik, mint a tárgyálása további folyamán fölhozott alkattani és élettani »bizonyítékok». (Kajlós: B. K. élete és munkássága III. k. 156. o.)

Nem eléggé lelkiismeretes szerző idézgetéseinél sem. Az eredeti szöveg ritkított szedését munkája folyamán sehósem tünteti fel (L. pl. 7, 50, 51. o.), Minden megjelölés nélkül kihagy az idézetből (Pl. 53. o.). Sokszor az oldalszámot hibásan tünteti fel (Pl. 32, 50. o.). Ilyen fogyatkozások tudományos munkánál megengedhetetlenek.

Örülünk annak, ha Böhmmel minél többen foglalkoznak, örülünk, ha minél többen akarnak gazdagítani gondolatainak mélységével másokát, de azt kívánjuk, hogy ez a foglalkozás »szívből» történjék, azaz legyen a munkásokban kontaktus a Böhm lelki világával, mert csak így lehet a vállalt feladatot jól megoldani. Sajnáljuk, hogy ezt a kontaktust a most ismertetett disszertációkban nagyon nélkülözzük.

Hajdúnánás,

Dr. Horkay László.

Histoire et évaluation.

Histoire au cours de laquelle la culture humaine se constitue, est inséparable de l'évaluation. Où nous parlons d'histoire, il y a de l'évaluation et où nous évaluons, il y a histoire. L'histoire rend possible l'évaluation et réciproquement. La valeur principale est l'esprit qui se réalise au cours de l'histoire par des appréciations diverses des époques différentes. Cette réalisation passe par les degrés de la jouissance, du profit et de la valeur propre. La dialectique de la jouissance conduit au degré de l'appréciation d'après le profit et l'évaluation d'après le profit conduit à l'appréciation d'après la valeur, le bon, le vrai et le beau. Par conséquent l'histoire est le lieu de la lutte du dénouement, du pouvoir, de la conservation et de la destruction des appréciations diverses.

Il est indéniable que l'inconscient joue un rôle très important dans l'acti-

vité de l'évaluation. Il nous est permis peut-être de dire : d'autant plus la dynamique des histoires est grande dans certains événements, d'autant l'évaluation surgit du profond de l'inconscient.

L'histoire est le lieu des évaluations, mais l'historien en faisant son oeuvre, n'évalue pas de nouveau les événements de l'histoire, seulement il les examine en eux-mêmes objectivement. Dès qu'il évalue, il s'engage tout de suite dans le chemin de la pratique et dès qu'il y est engagé, il a quitté le domaine scientifique, puisque la science est purement théorique. L'historien doit reconnaître les valeurs qui se montrent dans l'histoire, il doit les analyser, décrire, expliquer au fil de la loi de causalité, mais les évaluer excède sa tâche. L'historien ne peut pas créer de valeurs nouvelles rendant les valeurs de l'histoire l'objet d'une nouvelle évaluation.

Il ne peut créer qu'une seule valeur : son oeuvre comme composition intellectuelle. Il ne s'ensuit pourtant pas que l'historien n'a rien de commun avec les valeurs ; au contraire. L'historien doit être en relations suivies et cordiales avec tous les genres de valeurs, et lui-même doit être une personnalité de valeur. Si l'historien lui-même n'était pas une personnalité de valeur, comment saurait-il vivre et s'orienter dans le monde des valeurs ? Celui qui n'est pas une personnalité de valeur est incapable d'apercevoir dans l'éphémère ce qui reste, dans le temps fugitif le constant ; c'est à dire qu'il lui serait impossible d'apercevoir l'esprit dans le cours précipité des événements de l'histoire. Dans le monde de l'impérissable et du constant, par conséquent dans le monde de l'esprit le domaine de la métaphysique s'ouvre à nos yeux, domaine des significations et des valeurs.

Quand l'historien établit le constant dans le cours des événements passagers devant nous, il entre en contact avec le monde métaphysique, et il nous y conduit.

Közelebbről megjelentek:

Zolnai Béla: Szóhangulat és kifejező hangváltozás. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio philologica. XII. kötet. 1939. Szeged.

Marót Károly: Amicitia. Megjelent ugyanott. Sectio Philologica XIII. kötet 1. füzet. Szeged 1939.

Váradai József: Széchenyi éleslátása. A nemzeti kérdés. Bp. Studium 1938.

Málnási Bartók György: Ember és Élet. A bölcséleti Antropológia alapvonalai. Bp. Franklin Társulat. 260 lap. 1939.

Joó Tibor: A magyar nemzeteszme. Bp. Franklin 219. lap. 1939.

SZELLEM ÉS ÉLET

GEIST UND LEBEN

ESPRIT ET VIE

MIND AND LIFE

REDIGÉE PAR GEORGE DE BARTÓK
professeur à l' Université de Szeged, Hongrie

PARAISSANT TOUS LES TROIS MOIS

INHALT. ~ SOMMAIRE.

G. de Bartók: Histoire et évaluation.

Béla Zolnai: L' Europe et la littérature hongroise. — Extrait d'une étude parue dans le livre „Visages de la Hongrie“ (Budapest 1938).

S'adresser pour la Rédaction;
Professeur de Bartók, Szeged, (Hongrie) Baross-utca 2 szám.